

AKTUAR MOLIIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 02 | pp. 305-310 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

TIJORAT BANKLARIDA ISLOM MOLIIYASI MAHSULOTLARINI JORIY ETISH MASALALARI

Safarov Shuhrat Ismatovich

Mustaqil tadqiqotchi, "HOTTEX"
mas'uliyati cheklangan jamiyati direktori

Annotatsiya: Mazkur maqolada tijorat banklarida islom moliyasi mahsulotlarini joriy etish masalalari har tomonlama tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekistonda islomiy moliya mahsulotlarini rivojlantirish yo'nalishlari va taklif etilayotgan chora-tadbirlar muhokama qilinadi. Maqola davomida xalqaro tajribalar o'rganilib, O'zbekiston sharoitiga mos keluvchi strategik yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Islom moliyasi, tijorat banklari, murabaha, mudaraba, musharaka, foizsiz moliyalashtirish.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируются вопросы внедрения продуктов исламских финансов в коммерческих банках. Кроме того, рассматриваются направления развития исламских финансовых продуктов в Узбекистане и предлагаемые меры по их внедрению. В ходе исследования изучается международный опыт, а также разрабатываются стратегические подходы, адаптированные к условиям Узбекистана.

Ключевые слова: Исламские финансы, коммерческие банки, мурабаха, мудариба, мушарака, беспроцентное финансирование.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the implementation of Islamic finance products in commercial banks. Additionally, it examines the development directions of Islamic finance products in Uzbekistan and the proposed measures for their introduction. The study explores international experiences and develops strategic approaches adapted to the conditions of Uzbekistan.

Keywords: Islamic finance, commercial banks, murabaha, mudaraba, musharaka, interest-free financing.

KIRISH

Dunyo moliya tizimining barqarorligi va rivojlanishi nafaqat an'anaviy bank amaliyotlari, balki muqobil moliyaviy mexanizmlar orqali ham ta'minlanmoqda. Xususan, islom moliyasi tobora keng ko'lamda xalqaro miqyosda tan olinib, global moliyaviy tizimning muhim qismiga aylanib bormoqda. Hozirgi kunda Malayziya, Indoneziya, Turkiya, Saudiya Arabistoni, Birlashgan Arab Amirliklari va boshqa bir qator davlatlar islomiy bank tizimini muvaffaqiyatli rivojlantirib, u orqali iqtisodiy taraqqiyotni jadallashtirishga erishgan. Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, islom moliyasi barqaror va ijtimoiy mas'uliyatli moliyalashtirish modeli sifatida an'anaviy bank tizimiga muqobil bo'lishi mumkin.

Islom moliyasining asosiy xususiyati uning foizsiz asosda ishlashida namoyon bo'ladi. Foiz (riba) taqiqlangan bo'lib, barcha moliyaviy operatsiyalar real aktivlarga asoslangan hamda shariat qoidalariga muvofiq amalga oshiriladi. Bu model spekulativ operatsiyalarni cheklaydi va moliyaviy risklarni pasaytirish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Biroq, ushbu tamoyillarni tijorat banklarida joriy etish o'ziga xos huquqiy, institutsional va operatsion muammolarni yuzaga keltiradi.

Biroq, islom moliyasining rivojlanishi O'zbekistonda bir qancha qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Birinchidan, mamlakatning huquqiy-me'yoriy bazasi asosan an'anaviy bank tizimiga moslashtirilgan bo'lib, islomiy moliyaviy operatsiyalarni tartibga soluvchi qonunchilik hanuzgacha to'liq shakllanmagan. Ikkinchidan, tijorat banklarining ushbu modelga moslashuvi murakkab bo'lib, ularning an'anaviy kreditlash mexanizmlaridan farqli o'laroq, real aktivlarga asoslangan moliyalashtirish tamoyillarini qo'llashni talab etadi. Uchinchidan, aholining islomiy moliyaga oid bilim va xabardorlik darajasi yetarli emas, bu esa talab va taklif o'rtasidagi nomutanosiblikni yuzaga keltirishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Islom moliyasi global moliyaviy tizimda muhim o'rin egallash bilan birga, iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shuvchi muqobil moliyalashtirish mexanizmlaridan biri sifatida tan olinmoqda. Islom moliyasi shariat tamoyillariga asoslanib, an'anaviy bank tizimidan keskin farqlanadi. Ushbu sohada olib borilgan dastlabki tadqiqotlardan biri Chapra [1] tomonidan o'rganilgan bo'lib, unda islomiy bank tizimining an'anaviy foizli bank tizimidan ustunligi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli tahlil qilingan. Chapra [1]ning tadqiqotida qayd etilishicha, foiz asosida ishlovchi bank tizimlari inqirozga moyil bo'lsa, islom moliyasi real iqtisodiy faoliyatga asoslanganligi sababli uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlaydi.

Islom moliyasining nazariy asoslarini yanada chuqurroq o'rganish uchun Iqbal va Mirakhor [2] islomiy bank operatsiyalarining iqtisodiy samaradorligi va moliyaviy inklyuziyaga ta'sirini tahlil qilgan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, islom moliyasi bozor mexanizmlarining samarali ishlashiga hissa qo'shishi, xatarlarni teng taqsimlash va spekulativ operatsiyalarni kamaytirish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin.

Islom moliyasining asosiy mahsulotlari murabaha, mudaraba, musharaka va ijara bo'lib, har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ahmad va Hassan [3] tadqiqotlarida ushbu moliyaviy vositalarning bank sektori uchun ahamiyati va ularning iqtisodiy ta'siri tahlil qilingan. Ularning tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, islomiy moliya mahsulotlari tijorat banklarining moliyaviy xizmatlarini diversifikatsiya qilishga va yangi bozor segmentlarini jalb qilishga imkon beradi.

Boshqa bir tadqiqotda Usmaniy [4] islom moliyasi mahsulotlarining risk va likvidlikka ta'sirini o'rganib, mudaraba va musharaka asosidagi moliyalashtirish usullarining an'anaviy kreditlashdan farqlanishini tahlil qilgan. Uning fikriga ko'ra, ushbu mahsulotlar bank tizimining barqarorligini oshirish bilan birga, iqtisodiyotda tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirishga yordam beradi.

Malayziya va BAA kabi mamlakatlar islom moliyasi bo'yicha ilg'or davlatlar hisoblanadi. Xususan, Malayziyada islom moliyasi milliy moliya tizimining ajralmas qismiga aylangan. Norhayati [5] tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda Malayziya tajribasi o'rganilgan va ushbu tizimning samaradorligini ta'minlash bo'yicha huquqiy va

institutsional yondashuvlar tahlil qilingan. Unga ko'ra, islom moliyasining muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun maxsus tartibga solish va bank tizimining moslashuvchanligini oshirish zarur.

O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar hali nisbatan yangi yo'nalish hisoblanadi. Ammo, Markaziy bank va xalqaro moliyaviy institutlar tomonidan olib borilgan tahlillar O'zbekistonda islomiy moliyaviy mahsulotlarga talab ortib borayotganini ko'rsatmoqda [6].

Tahlil natijalariga ko'ra, islom moliyasi tijorat banklari uchun muhim innovatsion vosita bo'lib, u moliyaviy diversifikatsiyani ta'minlash, risklarni kamaytirish va moliyaviy inklyuziyani oshirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda ushbu tizimni muvaffaqiyatli joriy etish uchun huquqiy, institutsional va amaliy jihatlar bo'yicha tizimli yondashuvni ishlab chiqish talab etiladi. Shu sababli, islom moliyasining rivojlanishi uchun davlat va xususiy sektor hamkorlikda ishlashi hamda xalqaro tajribalarni o'rganib, moslashtirilgan strategiyalarni ishlab chiqishi zarur.

TAHLIL VA NATIJALAR

Islom moliyasining tijorat banklarida joriy etilishi bank tizimining diversifikatsiyasini ta'minlab, muqobil moliyaviy manbalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Islom moliyasining dunyo miqyosida rivojlanish jarayoni turli mamlakatlarda o'ziga xos model asosida shakllangan. Quydagi jadvalda yetakchi davlatlarning islom moliyasi bo'yicha asosiy yondashuvlari va joriy etish strategiyalari taqdim etiladi.

1-jadval. Islom moliyasini joriy etishning asosiy modellarini qo'llagan davlatlar

Mamlakat	Joriy etish modeli	Xususiyatlari	Natijalar
Malayziya	Parallel model (dual banking system)	Islom moliyasi va an'anaviy bank tizimi parallel ravishda ishlaydi. Islomiy banklarga alohida litsenziya beriladi.	Islom moliyasi milliy iqtisodiyotning muhim qismiga aylangan. Bank sektorining 30% islomiy moliyaga to'g'ri keladi.
Turkiya	Islomiy moliyaviy institutlar (Participation Banks)	Islomiy banklar alohida huquqiy maqomga ega. Foizsiz kreditlash va investitsion faoliyat yo'lga qo'yilgan.	Islomiy moliyaviy institutlar iqtisodiyotda faol ishtirok etib, kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishga yordam bermoqda.
Birlashgan Arab Amirliklari	To'liq islomiy bank tizimi	Faoliyat yurituvchi barcha banklar islomiy moliya tamoyillariga asoslanadi. Shariat kengashlari doimiy nazorat olib boradi.	Iqtisodiyotning asosiy qismi islomiy moliya asosida ishlaydi. Moliyaviy bozor diversifikatsiyalangan.
Saudiya Arabistoni	To'liq integratsiyalas	Barcha banklar islomiy moliya tamoyillari	Moliyaviy barqarorlik yuqori, islomiy bank

	hgan model	asosida ishlaydi. Rasmiy regulyatorlar islomiy moliyani qo'llab- quvvatlaydi.	mahsulotlari investitsiyalarni rag'batlantiradi.
--	------------	--	--

Manba: muallif tomonidan shakllantirilgan

Malayziya va Turkiya dual banking tizimini muvaffaqiyatli qo'llagan bo'lsa, Saudiya Arabistoni va BAA to'liq islomiy moliya modelini tatbiq etgan. O'zbekiston uchun Malayziya modeli mos kelishi mumkin, chunki u parallel ravishda an'anaviy va islomiy bank xizmatlarini taqdim etish imkoniyatini beradi.

Islom moliyasi doirasida turli xil moliyaviy mahsulotlar ishlab chiqilgan bo'lib, har bir mamlakat o'z iqtisodiy sharoitiga mos holda ularni rivojlantirgan. Quyidagi jadvalda asosiy islomiy moliyaviy vositalar va ularning turli davlatlarda qanday tatbiq etilgani aks ettirilgan.

2-jadval. Islom moliyasi mahsulotlarining joriy etilish tajribasi

Mamlakat	Asosiy islom moliyasi mahsulotlari	Joriy etish usuli	Amaliy natijalar
Malayziya	Murabaha, Musharaka, Sukuk	Shariatga mos kreditlash, obligatsiyalar chiqarish	Sukuk bozori jadal rivojlangan, banklar real sektorni moliyalashtirishni oshirgan.
Turkiya	Murabaha, Ijara, Takaful	Tijorat banklari orqali islomiy moliyaviy xizmatlar	Mijozlar uchun moslashuvchan foizsiz moliyaviy mahsulotlar mavjud.
Indoneziya	Musharaka, Mudaraba, Sukuk	Islomiy banklar va kapital bozor integratsiyasi	Islom moliyasi mamlakatda investorlar uchun jozibador bo'lib bormoqda.
BAA	Ijara, Salam, Istisna	To'liq islomiy bank tizimi orqali moliyalashtirish	Foizsiz kreditlash keng tarqalgan, islomiy sug'urta tizimi rivojlangan.

Manba: muallif tomonidan shakllantirilgan

Malayziya va Indoneziya islomiy obligatsiyalar – sukuk bozorini rivojlantirishga katta e'tibor bergan bo'lsa, Turkiya va BAA foizsiz moliyaviy xizmatlar va sug'urta (takaful) tizimiga urg'u bergan. O'zbekiston sharoitida sukuk bozori va shariatga mos kreditlash mexanizmlarini joriy etish istiqbolli yo'nalishlardan biri bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish bo'yicha quyidagi strategik yo'nalishlar dolzarb hisoblanadi. Quyidagi jadvalda tijorat banklari uchun asosiy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari bayon etiladi.

3-jadval. O'zbekistonda islom moliyasini joriy etishdagi muammolar va yechimlar

Muammo	Tahlil	Taklif etilayotgan yechimlar
Tijorat banklarining	Hozirda bank tizimi islomiy	Islom moliyasi bo'limlarini

tayyorgarligi past	moliyaviy xizmatlarga moslashmagan.	ochish, kadrlar tayyorlash dasturlarini joriy etish.
Aholining xabardorlik darajasi past	Ko'pchilik islom moliyasining tamoyillari va afzalliklari haqida yetarlicha ma'lumotga ega emas.	Aholi va tadbirkorlar uchun ma'rifiy kompaniyalar tashkil etish.
Moliyaviy infratuzilmaning rivojlanmaganligi	Sukuk va takaful bozori yo'q, islomiy investitsiyalar tizimi mavjud emas.	Islomiy kapital bozorini shakllantirish, sukuk chiqarishni yo'lga qo'yish.

Manba: muallif tomonidan shakllantirilgan

O'zbekistonda islom moliyasini joriy etishda asosiy muammolar huquqiy bazaning mavjud emasligi, tijorat banklarining tayyorgarligi va aholining yetarlicha bilimga ega emasligi bilan bog'liq. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun maxsus qonunchilikni ishlab chiqish, bank infratuzilmasini moslashtirish va aholining xabardorlik darajasini oshirish muhim strategik yo'nalishlar hisoblanadi.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, islom moliyasini muvaffaqiyatli joriy etish uchun huquqiy, institutsional va moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish talab etiladi. O'zbekiston uchun Malayziya modeliga asoslangan parallel tizim yaratish eng maqbul yondashuv bo'lishi mumkin. Shuningdek, islomiy obligatsiyalar – sukuk bozorini shakllantirish, tijorat banklarida islomiy moliya bo'limlarini tashkil etish va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha tizimli choralar ko'rish zarur.

TAKLIFLAR

Islom moliyasini O'zbekistonning tijorat banklari tizimida muvaffaqiyatli joriy etish uchun xalqaro tajribalarni o'rganish, huquqiy va institutsional shart-sharoitlarni yaratish hamda islomiy moliya mahsulotlaridan samarali foydalanish bo'yicha kompleks yondashuv zarur. Shu munosabat bilan, quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Birinchidan, huquqiy va institutsional bazani shakllantirish lozim. Islom moliyasi mahsulotlarini tartibga solish uchun O'zbekiston qonunchiligida tegishli o'zgarishlarni kiritish va maxsus regulativ hujjatlarni ishlab chiqish talab etiladi. Shu bilan birga, Markaziy bank va Moliya vazirligi islomiy moliya bo'yicha tartibga solish va nazorat mexanizmlarini joriy qilishi zarur.

Ikkinchidan, tijorat banklari islom moliyasiga moslashishi va yangi xizmat turlarini joriy etishi muhim. Banklarning islomiy moliya bo'yicha bo'limlarini tashkil etish, islomiy kredit va investitsiya vositalarini joriy etish, sukuk bozorini shakllantirish asosiy yo'nalishlar bo'lishi kerak. Tijorat banklari murabaha, musharaka, mudaraba kabi asosiy islomiy moliya mahsulotlarini tatbiq etish orqali foizsiz moliyalashtirish bozorini rivojlantirishga hissa qo'shishi mumkin.

Uchinchidan, xalqaro tajribadan foydalanish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish lozim. Malayziya, BAA, Saudiya Arabistoni, Turkiya kabi davlatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, islom moliyasining muvaffaqiyatli ishlashi uchun maxsus institutlar va regulativ mexanizmlar talab etiladi. Shu bois, O'zbekiston xalqaro moliyaviy institutlar, xususan, Islom taraqqiyot banki bilan hamkorlikni mustahkamlashi va ilg'or amaliyotlarni joriy etishi kerak.

To'rtinchidan, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish va islom moliyasi haqida xabardorlikni kuchaytirish zarur. O'zbekiston aholisining aksariyat qismi hali islomiy moliya mahsulotlarining afzalliklarini to'liq tushunmaydi. Shu sababli, moliyaviy savodxonlikni oshirish uchun seminarlar, ta'lim dasturlari, ommaviy axborot vositalari orqali targ'ibot ishlari olib borilishi kerak.

Beshinchidan, moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish va yangi texnologiyalarni tatbiq etish zarur. Islom moliyasining samaradorligini oshirish uchun raqamli texnologiyalar va innovatsion moliyaviy xizmatlar joriy qilinishi lozim. Xususan, islomiy fintech startaplarini qo'llab-quvvatlash va elektron bank xizmatlarini rivojlantirish orqali islomiy moliya mahsulotlarini kengaytirish mumkin.

XULOSA

Umuman olganda, islom moliyasining tijorat banklari tizimida joriy etilishi O'zbekiston uchun yangi moliyaviy imkoniyatlar yaratadi, foizsiz moliyalashtirish vositalarini kengaytiradi va iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shadi. Biroq, bu jarayonda huquqiy, institutsional, iqtisodiy va ma'rifiy muammolarni tizimli hal etish talab etiladi. Shunday qilib, xalqaro tajriba va milliy iqtisodiy shart-sharoitlarga asoslangan holda islom moliyasi infratuzilmasini shakllantirish mamlakat moliya tizimining diversifikatsiyasini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chapra, M. U. (2008). *The Islamic Vision of Development in the Light of Maqasid al-Shari'ah*. Islamic Research and Training Institute.
2. Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2011). *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*. John Wiley & Sons.
3. Ahmed, H., & Hassan, M. K. (2020). *Islamic Finance: Principles and Practice*. Cambridge University Press.
4. Usmani, M. T. (2002). *Introduction to Islamic Finance*. Karachi: Idaratul Ma'arif.
5. Norhayati, M. (2018). *Islamic Banking and Financial Growth in Malaysia: A Policy Perspective*. Asian Economic Journal, 32(2), 234-256.

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

